

Економічне право та альтернативне вирішення спорів

543990-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR
«Навчання альтернативному врегулюванню спорів
як способу забезпечення прав людини»

Сергій ВОЛКОТРУБ, Сергій КРУШИНСЬКИЙ,
Василь ЛУЦИК, Василь НОР, Дмитро СЛІНЬКО,
Василь ТРУБНИКОВ, Христина ХАНАС

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Навчальний посібник

Під редакцією У. Гельманна, В. В. Луцика

Хмельницький
Хмельницький університет управління та права
2015

УДК 343.1(477)
ББК 67.411(4Укр)

А 58

Серія заснована в 2015 році

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 13 від 8 липня 2015 року)*

Р е д а к т о р и :

Уве Гелльманн, керівник проекту, доктор права, професор (Університет Потсдама, Федеративна Республіка Німеччина);

В. В. Луцик, кандидат юридичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна).

Р е ц е н з е н т и :

В. О. Попелюшко, доктор юридичних наук, професор;

Л. М. Лобойко, доктор юридичних наук, професор.

Менеджер з якості проекту —

кандидат юридичних наук, доцент *В. І. Самарин*

А 58 Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін. ; під ред. У. Гелльманна, В. В. Луцика. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. — 204 с.

ISBN 978-617-7169-29-0 (серія)

ISBN 978-617-7169-35-1

У навчальному посібнику розглядається сучасний стан альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів, їх співвідношення з відновним правосуддям. У посібнику охарактеризовано поняття і генезу альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів в Україні, досліджено процесуальні передумови застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів. Значна увага присвячена аналізу типових моделей альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів у зарубіжних державах. В окремих розділах посібника досліджено конкретні альтернативні способи вирішення кримінально-правових конфліктів.

Посібник буде корисним для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів, а також для працівників правоохоронних органів та суду.

УДК 349.2(477)

ББК 67.405

ISBN 978-617-7169-29-0 (серія)

ISBN 978-617-7169-35-1

© Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін., 2015

© Гелльманн У., Луцик В. В., 2015

© Хмельницький університет управління та права, 2015

Глава 3. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА КРИМІНАЛЬНОМУ ПОКАРАННЮ	83
3.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям	84
3.2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим	92
3.3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки	99
3.4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки	105
3.5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності	114
3.6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки	119
3.7. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності	124
 Глава 4. УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	 134
4.1. Угода про примирення: поняття та процесуальні підстави ініціювання та укладення	135
4.2. Угода про визнання винуватості: поняття та процесуальні підстави ініціювання та укладення	148
4.3. Судовий розгляд обвинувального акту з угодами та оскарження вироку постановленого за результатами їх розгляду	154
 Глава 5. ВІДМОВА ВІД ОБВИНУВАННЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ	 168
5.1. Відмова державного обвинувача від обвинувачення	169
5.2. Відмова приватного обвинувача від обвинувачення	184
 РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА	 196

5.1. Відмова державного обвинувача від обвинувачення

Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення — одна з найрідкісніших та найбільш складних для прокурора процесуальних дій. Відмовляючись від підтримання державного обвинувачення, прокурор, з одного боку, засвідчує факт відсутності у держави претензій до обвинуваченого, а з іншого — встановлює факт неналежного здійснення прокурором процесуального керівництва кримінальним провадженням на досудовому розслідуванні. 130

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України державне обвинувачення — це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим, для початку розглянемо питання, з якого саме моменту прокурор закінчує здійснювати функцію процесуального керівництва та розпочинає підтримання державного обвинувачення. Дискусії з цього питання точаться протягом останніх 60 років, зокрема науковці А. Л. Ривлін, С. А. Альперт¹¹⁷ стверджують, що державне обвинувачення з'являється вже з моменту притягнення особи як обвинуваченого (повідомлення особі про підозру в розумінні нового КПК України) на стадії досудового розслідування. Виходячи із тлумачення п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України, з такою позицією погодитись не можна, оскільки визначальною є прокурорська діяльність саме в судовому розгляді, а отже, на досудовому розслідуванні державне обвинувачення не здійснюється, а може реалізовуватись кримінально-процесуальна функція обвинувачення, яку, крім прокурора, здійснюють усі представники сторони обвинувачення у властивих їм процесуальних формах. Враховуючи,

¹¹⁷ Ривлін, А. Л. Общественное обвинение в суде [Текст] / А. Л. Ривлин // Советское государство и право. — 1960. — № 9. — С. 95–99; Альперт, С. А. Обвинение в советском уголовном процессе [Текст] / С. А. Альперт. — Х., 1974. — С. 33.

що такий суб'єкт, як обвинувачений у кримінальному провадженні з'являється тільки після направлення обвинувального акта до суду, вважаємо, що саме з моменту затвердження обвинувального акта прокурор розпочинає виконувати функцію підтримання державного обвинувачення. Рішення прокурора по справі з обвинувальним актом, коли він з ним погоджується та направляє його до суду, має особливе значення. Воно означає, що прокурор, погодившись із висновками слідчого, бере на себе обов'язок підтримати їх у суді, куди він направляє обвинувальний акт. Затвердження обвинувального акта — відповідальний момент діяльності з нагляду за завершенням розслідування. Воно означає підтвердження прокурором того, що справа розслідувана в повній відповідності з вимогами закону і що він твердо переконаний у винності обвинуваченого. Затвердження прокурором обвинувального акта також висловлює безсумнівність висновків, викладених в обвинувальному акті. Прокурор, перевіряючи обґрунтованість і доведеність обставин, наведених у цьому акті, спочатку досліджує їх з ймовірнісної точки зору, поступово переконуючись у достовірності доказів і висновків слідчого. Затверджуючи обвинувальний висновок, прокурор бере на себе всю повноту відповідальності за правильність розслідування справи¹¹⁸.

Відмова прокурора від державного обвинувачення — це результат його пізнавальної діяльності в суді, яка відбувається за законами логіки і психології. Пізнавальний характер діяльності державного обвинувача пов'язаний з психологічними зусиллями, направленими на вирішення завдань щодо практичного здійснення обвинувачення. Це, насамперед, стосується виявлення доказів вини обвинуваченого або доказів, що підтверджують необґрунтованість і незаконність пред'явленого йому обвинувачення. При цьому в державного обвинувача формується внутрішнє переконання про

¹¹⁸ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року [Текст] / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. — Х. : Фактор, 2013. — С. 141–142.

обґрунтованість чи необґрунтованість обвинувачення, яке потім повинне втілитись у його діях — у підтриманні державного обвинувачення чи винесенні постанови про відмову від нього¹¹⁹.

У науковій літературі неодноразово наводилось визначення поняття «відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення», зокрема В. С. Зеленецький зазначав: «Під відмовою прокурора від державного обвинувачення слід розуміти заяву прокурора, звернену до суду, в якій він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення і мотивує неможливість його підтримувати щодо підсудного, фактично припиняючи в цілому чи в якійсь частині продовження обвинувальної діяльності проти такої особи»¹²⁰. Подібне визначення наводять автори підручника «Прокурорський нагляд»: «Відмова прокурора від державного обвинувачення — це заява прокурора, звернена у вигляді постанови до суду, в якій він повністю або частково заперечує обґрунтованість обвинувачення і мотивує неможливість його підтримання щодо підсудного, фактично припиняючи в цілому чи в якійсь частині, провадження обвинувальної діяльності проти цієї особи»¹²¹. В. Ф. Крюков вважає, що під відмовою прокурора від державного обвинувачення потрібно розуміти зроблену прокурором у судовому засіданні заяву, в якій він повністю або частково висловлює негативне ставлення до обвинувачення в формі заперечення його законності та обґрунтованості, мотивує неможливість його підтримання щодо обвинуваченого і повідомляє про повне або часткове припинення

¹¹⁹ Ковальова, Я. О. Організаційно-правові основи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук / Ковальова Яна Олександрівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2009. — С. 80.

¹²⁰ Зеленецький, В. С. Отказ прокурора от государственного обвинения [Текст] : учеб. пособ. / В. С. Зеленецкий ; Харьк. юрид. ин-т. — Х. : [б. и.], 1979. — С. 12.

¹²¹ Прокурорський нагляд в Україні [Текст] : підруч. / І. І. Когутич, В. Т. Нор, А. А. Павлишин, В. В. Луцик. — К. : Ін Юре, 2011. — С. 426.

обвинувальної діяльності у кримінальному провадженні, що породжує встановлені законом процесуальні наслідки для всіх учасників процесу¹²².

Розглянувши ці підходи, можна погодитись з таким визначенням відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення: активна діяльність (заява) прокурора, яка в подальшому виражається в формі мотивованої постанови (де зазначаються причини та мотиви неможливості підтримання державного обвинувачення), адресованої суду, в якій прокурор повністю або частково виражає незгоду з обвинуваченням, інкримінованим конкретній особі, фактично припиняючи в цілому чи в якійсь частині продовження обвинувальної діяльності проти цієї особи¹²³.

- 132 На практиці виникає запитання: у який момент прокурор може заявити про відмову від підтримання державного обвинувачення? У юридичній літературі з приводу цього висловлено різні думки. Більшість науковців стверджує, що прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення лише після судового провадження. Такі погляди цілком відповідають вимогам ст. 340 КПК України, де визначено: «Якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлені особі обвинувачення не підтверджуються, він після виконання вимог ст. 341 КПК України повинен відмовитися від обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові».

У судовому засіданні прокурор згідно зі ст. 9 КПК України зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин справи. Це дозволить йому переконатися, що дані

¹²² Крюков, В. Ф. Прокурорский надзор [Текст] : учеб. пособ. / В. Ф. Крюков. — М. : Норма, 2008. — С. 350.

¹²³ Турман, Н. О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування / Н. О. Турман // Форум права. — 2012. — № 4. — С. 919 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_153.pdf.

судового провадження або підтверджують, або не підтверджують пред'явленого обвинуваченому обвинувачення. Таким чином, у прокурора виникає впевненість у тому, що обвинувачення не підтвердилось, і він має підстави відповідно до вимог ст. 340 КПК України відмовитися від підтримання обвинувачення, про що виносить постанову, яку передає до суду.

Однак з такою позицією не можна погодитись повною мірою, оскільки новий КПК України змінив концепцію діяльності прокурора у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України на підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у випадку, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення. Таким чином, позиція прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення може сформуватися у підготовчому провадженні, і в такому випадку прокурор за погодженням із керівником органу прокуратури, в якому він працює, має право відмовитись від підтримання державного обвинувачення.

У практичній і науковій діяльності виникає питання щодо процесуального становища прокурора в судовому процесі, коли він відмовився від підтримання державного обвинувачення: чи зберігається у такому разі його статус як державного обвинувача? Одні науковці вважають, що процесуальний статус прокурора, якщо він відмовився від державного обвинувачення, зберігається, тобто він продовжує бути державним обвинувачем. Так, В. М. Савицький стверджував: «Прокурор, як і раніше, продовжує бути державним обвинувачем, його процесуальне становище зберігається без будь-яких суттєвих змін»¹²⁴. Інші науковці висловлюють протилежну позицію. Зокрема В. Т. Маляренко та І. В. Вернидубов вказують, що «проголосивши постанову про повну відмову від державного

¹²⁴ Савицкий, В. М. Государственное обвинение в суде [Текст] / В. М. Савицкий. — М. : Наука, 1971. — С. 219.

обвинувачення, він (прокурор) перестав бути державним обвинувачем, оскільки вже немає державного обвинувачення»¹²⁵.
Із останньою позицією варто погодитись. Згідно з ч. 3 ст. 36 КПК України участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених КПК України. Отже, коли прокурор оголосив постанову про відмову від підтримання державного обвинувачення і надав її суду, він уже не є державним обвинувачем і має право залишити судові засідання і не виголошувати жодних промов.

- 134 Принципова можливість зміни прокурором свого початкового переконання у винуватості обвинуваченого потребує аналізу причин, які вплинули на його позицію як державного обвинувача. Такі причини можна об'єднати у кілька груп:
- судові провадження показали, що докази, зібрані під час досудового розслідування, на підставі яких прокурор планував зробити висновки про винуватість особи, були оцінені неправильно, без необхідної ретельності й аналізу;
 - під час судового провадження виявили нові, раніше невідомі обставини, які зламали всю систему обвинувачення, побудованого на фактах, котрі під час досудового розслідування не були перевірені в повному обсязі;
 - у ході судового провадження виявляються факти грубих порушень норм КПК України при проведенні досудового розслідування: фальсифікація, однобічність, усунення із справи всього того, що виправдовувало б обвинуваченого, тощо¹²⁶.
- 135 З самого змісту визначення відмови прокурора від державного обвинувачення, а також залежно від обсягу діяльності прокурора відмова може поділятися на два види:
- повна відмова від обвинувачення;
 - часткова відмова від обвинувачення.

¹²⁵ *Маляренко, В. Т.* Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки [Текст] / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 4. — С. 37.

¹²⁶ *Каркач, П. М.* Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України [Текст] / П. М. Каркач. — Х. : Право, 2013. — С. 147.

Повна відмова має місце тоді, коли прокурор пропонує закрити справу або виправдати особу в повному обсязі обвинувачення. Можна стверджувати, що повна відмова прокурора від обвинувачення — це виправлення помилки, якої припустилися при порушенні кримінальної справи, її розслідуванні, затвердженні обвинувального акта.

Часткова відмова від обвинувачення має місце тоді, коли прокурор відмовляється від обвинувачення у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень, залишивши обвинувачення особи в інших злочинах. Отже, при частковій відмові загальна позиція державного обвинувача зберігається, проте при цьому вона підлягає певним структурним і змістовним змінам.

Якщо при повній відмові прокурор заперечує все обвинувачення і його кінцева позиція в такому випадку є зовсім протилежною, ніж попередня, то при частковій відмові від обвинувачення заперечуються тільки окремі частини обвинувачення.

Сукупність негативних елементів, які містяться в різних частинах обвинувачення, приводить до такої зміни структури обвинувачення, яка тягне за собою відмову прокурора спочатку від певної частини обвинувачення, а потім повністю від усього обвинувачення. У зв'язку з цим варто зауважити, що між повною і частковою відмовою прокурора від обвинувачення може існувати певний зв'язок. Вона має місце в тих випадках, коли державний обвинувач в своїй судовій промові відмовляється від обвинувачення у якійсь його частині, а після промов інших учасників судових дебатів, переконавшись у повній невинуватості підсудного, заявляє про відмову від обвинувачення в цілому. У цьому випадку така відмова може називатись поступовою чи поетапною.

Часткова відмова від обвинувачення має місце у тому разі, коли прокурор відмовляється від обвинувачення у вчиненні кількох злочинів, залишивши обвинувачення особи в інших злочинах.

При частковій відмові від обвинувачення від прокурора виходить пропозиція про закриття справи стосовно особи за однією або кількома статтями кримінального кодексу, залишивши обвинувачення в інших злочинах. Часткову відмову від обвинувачення слід відрізняти від зміни обвинувачення. Під зміною обвинувачення слід розуміти внесення в обвинувачення прокурором тих чи інших поправок, які впливають на сутність, обсяг чи характер обвинувачення у справі, наприклад: виключення епізодів з багатоепізодного злочину; виключення кваліфікуючих ознак; зменшення обсягу обвинувачення у розмірах і наслідках та багато інших можливих змін¹²⁷.

Часткову відмову від обвинувачення слід відокремити від зміни обвинувачення. Під зміною обвинувачення треба розуміти внесення до нього прокурором тих чи інших поправок, які впливають на сутність, обсяг чи характер обвинувачення у справі, наприклад: вилучення епізодів із багатоепізодного злочину; вилучення кваліфікуючих ознак; зменшення обсягу обвинувачення у розмірах і наслідках та інші можливі зміни. Характерно, що часткова відмова прокурора від державного обвинувачення, як і повна, якщо потерпілий погоджується з прокурором, згідно зі ст. 28 КПК України для суду є обов'язковою. Відмова від обвинувачення означає, що, на думку прокурора, обвинувачений повинен бути виправданий. Слід зазначити, що відповідно до ст. 341 КПК України прокурор, який дійшов переконання, що необхідно відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення, повинен погодити відповідні процесуальні документи з керівництвом прокуратури, у якій він працює.

¹²⁷ Турман, Н. О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування / Н. О. Турман // Форум права. — 2012. — № 4. — С. 921 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_153.pdf.

Механізм часткової відмови прокурора від державного обвинувачення полягає в: 136

- усуненні частини обвинувачення, яка не підтвердилась;
- збереженні обґрунтованого обвинувачення;
- підтриманні обвинувачення в тій частині, що залишилась;
- обґрунтуванні на основі доведеного обвинувачення про винність обвинуваченого, необхідності його засудження і покарання.

Аналізуючи підстави, які спричиняють відмову прокурора від обвинувачення, ми констатуємо, що КПК України допускає різні випадки, коли прокурор може відмовитися від обвинувачення, а в низці випадків така відмова є обов'язковою, зокрема тоді, коли в результаті провадження розгляду прокурор дійде переконання, що дані судового провадження не підтверджують пред'явленого підсудному обвинувачення. Переконання у відсутності даних про винність особи виникають у прокурора на підставі аналізу доказів, досліджених під час судового розгляду. При цьому прокурор повинен проаналізувати не лише ті дані, що були зібрані слідчим і перевірені у судовому засіданні, а й нові докази, які слідчий не досліджував, а вони виявилися під час судового провадження. За таких обставин прокурор, аналізуючи нові докази, повинен встановити причини, чому слідчий не звернув на них уваги. 137

Висновки такого аналізу мають дати чітке уявлення про конкретні зміни, яких зазнало обвинувачення в суді, як вплинули ці зміни на формулювання і юридичну кваліфікацію інкримінованого обвинуваченому діяння, а також на фактичні підстави і правову сутність обвинувачення. Якщо зміни формулювання та юридичної кваліфікації обвинувачення з особи не знімають, то зміна фактичних підстав і правової сутності істотно впливає на позицію прокурора. Даючи їм об'єктивну оцінку, прокурор доходить висновку про необхідність заявити про відмову від підтримання обвинувачення.

- 138 Підставою відмови прокурора від обвинувачення можуть також стати нові докази, отримані в судовому засіданні. На практиці в багатьох випадках відмова прокурора від обвинувачення обумовлена не помилкою в оцінці доказів, зібраних по справі, а зміною обставин кримінального провадження, виявлених у судовому розгляді за допомогою нових доказів. Причому тут можливі дві ситуації:
- 1) досудове розслідування проведено неповно, однобічно;
 - 2) нові обставини виявлені в суді незалежно від цього.
- І хоча відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді, трапляються випадки, коли сторона захисту подає нові докази в судовому розгляді, і саме вони кардинально змінюють ситуацію у справі та переконання прокурора.
- 139 В особливу групу підстав, що зобов'язують прокурора відмовитися від державного обвинувачення, можна виділити обставини, що свідчать про відсутність передумов процесу: потерпілий, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; смерть, особи, яка скоїла кримінальне правопорушення; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню, або наявна постанова слідчого, прокурора про закриття провадження з тієї ж підстави.
- 140 Прокурор, якому доручено підтримувати в суді державне обвинувачення, повинен мати внутрішнє переконання у

винності обвинуваченого, тобто прокурор при підтриманні обвинувачення керується вимогами закону і своїм внутрішнім переконанням. Саме внутрішнє переконання відіграє не останню роль у діяльності прокурора і дозволяє здійснити поділ відмови від обвинувачення ще на такі підвиди:

— відмова від обвинувачення, в основі якої лежать певні сумніви (які неможливо усунути в порядку, передбаченому законодавством) щодо винності підсудного, законності й обґрунтованості обвинувачення;

— відмова від обвинувачення, яка заснована на безсумнівній невинності підсудного і відповідно в незаконності й необґрунтованості самого обвинувачення;

— відмова від обвинувачення заснована на переконанні незаконності юридичного формулювання обвинувачення (правової кваліфікації) і відсутності самого складу злочину.

За суб'єктами права відмова від обвинувачення, може бути: 141

— відмова від обвинувачення, яка здійснюється відповідним державними органами (прокурором);

— відмова від обвинувачення, яка здійснюється приватною особою (справи приватного обвинувачення)¹²⁸.

Відмовившись від державного обвинувачення, прокурор визнає, що у справі відсутні дані суду для винесення обвинувального вироку. При відмові від обвинувачення у зв'язку з відсутністю підстав вважати обвинуваченого винним, прокурор повинен звернутися до суду з пропозицією про закриття справи. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення відповідно до вимог ст. 340 КПК можлива лише шляхом винесення відповідної постанови. У постанові мають бути наведені мотиви відмови та аргументи на їх підтримку.

¹²⁸ Турман, Н. О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування / Н. О. Турман // Форум права. — 2012. — № 4. — С. 922–923 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_153.pdf.

- 142 Постанова про відмову від обвинувачення складається прокурором із трьох частин: вступної, описово-мотивувальної та резолютивної.

У вступній частині зазначаються дата, місце винесення постанови, посада прокурора, його прізвище та ініціали, а також назва кримінальної справи.

В описово-мотивувальній частині постанови вказуються фактичні обвинувачення, які ставились за вину обвинуваченому, результати аналізу та оцінки досліджених доказів у досудовому та судовому провадженні, юридичні та фактичні підстави для відмови від підтримання державного обвинувачення. При цьому прокурор повинен зазначити підстави для відмови: не встановлено події кримінального правопорушення, у діянні обвинуваченого немає складу кримінального правопорушення або не доведено участі обвинуваченого в його вчиненні.

У резолютивній частині, крім рішення про відмову від обвинувачення, доцільно вказати пропозиції щодо поновлення прав обвинуваченого, а також причини та умови необґрунтованого притягнення особи як обвинуваченої і поради щодо їх усунення¹²⁹.

- 143 Таким чином, якщо прокурор у судовому засіданні дійшов висновку, що дані судового провадження не підтверджують пред'явленого обвинуваченому обвинувачення, він викладає свою позицію у мотивованій постанові про відмову від державного обвинувачення. Така постанова для суду є обов'язковою, оскільки, керуючись принципом змагальності, він зобов'язаний прийняти рішення, запропоноване прокурором. Слід зазначити, що постанова прокурора про відмову від підтримання обвинувачення є важливим і відповідальним процесуальним документом. Суд при заяві прокурора про відмову від державного обвинувачення і винесення

¹²⁹ Каркач, П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України [Текст] / П. М. Каркач. — Х. : Право, 2013. — С. 151–152.

відповідної постанови зобов'язаний погодитися з такою позицією прокурора.

Слушною є думка В. Г. Гончаренка, що не слід боятися визнати помилку, бо вищим ступенем благородства є її виправлення (навіть якщо це зроблено і з великим запізненням), і вищою мірою морально потворно, знаючи про помилку, піклуватися про уявну «честь мундиру» на шкоду істині¹³⁰. Проте, як доречно зазначає В. Ф. Крюков, у практичній діяльності прокурору часто дуже складно переступити психологічний бар'єр і заявити привселюдно, що обвинувачення, надане ним на розгляд суду, не знайшло підтвердження, а вся попередня діяльність щодо обвинуваченого була незаконною. І навіть у разі встановлення того, що досудове розслідування проведене з істотним порушенням закону, державні обвинувачі часом ухиляються від визнання цього факту і не відмовляються від обвинувачення¹³¹.

Отже, поки відмова прокурора від обвинувачення буде розглядатись як негативний показник роботи органів прокуратури, неофіційна заборона на здійснення такої відмови буде існувати. Варто зауважити, що новий Закон України «Про прокуратуру» зробив певний поступ у врегулюванні цього питання. Зокрема відповідно до ч. 3 ст. 43 цього Закону виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження не може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та/або підтримання державного обвинувачення у цьому провадженні, крім випадків умисного порушення ним вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків. Ця норма, змінить існуючу ситуацію із боязню прокурорів відмови від підтримання обвинувачення,

¹³⁰ Гончаренко, В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України [Текст] / В. Г. Гончаренко. — К. : Акад. адвокатури України, 2008. — С. 218.

¹³¹ Крюков, В. Ф. Прокурорский надзор [Текст] : учеб. пособ. / В. Ф. Крюков. — М. : Норма, 2008. — С. 350–351.

навіть у випадку, коли жоден доказ не підтверджує винність обвинуваченого.

- 144 У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді.

У результаті відмови прокурора від державного обвинувачення перед потерпілим постає багато проблем різного характеру. Всі вони поділяються на 3 великі групи: правові, організаційні та соціально-психологічні.

Проблеми правового характеру виникають із невизначеності статусу потерпілого в результаті відмови прокурора від державного обвинувачення. Відповідно від удосконалення правового становища потерпілого у кримінальному судочинстві залежить розв'язання проблем цієї категорії.

Проблеми організаційного характеру обумовлюють фактичну неможливість реалізації на практиці тих прав, що надані потерпілому. Їх вирішення можливе на рівні наказів Генерального прокурора України та керівних роз'яснень Верховного Суду України, хоча більш бажаним є законодавчий шлях. Закріплення обов'язку з'ясування позиції потерпілого щодо відмови прокурором і судом, надання йому часу, необхідного для підготовки до підтримання обвинувачення, забезпечення потерпілого належною правовою допомогою, в тому числі безоплатною — ось орієнтовні шляхи вирішення деяких організаційних проблем.

Соціально-психологічні проблеми мають індивідуальний характер, але разом з тим перешкоджають більшості потерпілих скористатися правами, наданими їм законом. Відчуття страху, безнадійності, дискомфорту, зумовлені відмовою прокурора від державного обвинувачення призводять до вимушеної згоди потерпілих з цим рішенням прокурора, але водночас викликають розчарування і глибоке незадоволення дією правоохоронних органів і судової системи, підривають авторитет держави. Доводиться констатувати, що

соціально-психологічні проблеми не можна вирішити виключно законодавчим шляхом, потрібне вироблення відповідної правової традиції у цьому питанні, а також підвищення поваги й уважного ставлення до прав і законних інтересів потерпілого з боку всієї системи кримінального судочинства. Права потерпілого, передбачені КПК України, можуть залишитися декларативними, оскільки підтримання обвинувачення вимагає відповідної правової підготовки, «знання правової процедури», чого законодавець не може вимагати від потерпілого¹³². На наш погляд, у зв'язку з підтриманням обвинувачення, потерпілий повинен отримувати належну правову допомогу. У необхідних випадках така правова допомога потерпілому чи представництво його інтересів у суді юристом-професіоналом повинні надаватися безоплатно, за рахунок держави чи спеціального фонду.

Правова допомога потерпілому повинна включати:

- 1) фахові консультації з питань застосування матеріальних норм права (сутність обвинувачення, кваліфікація злочину тощо) та процесуальних норм, а також тактико-методичних аспектів підтримання обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів потерпілого у суді адвокатом чи іншим правником-спеціалістом¹³³.

¹³² *Матієк, С.* Наслідки відмови прокурора від обвинувачення [Текст] / С. Матієк // Вісник прокуратури. — 2011. — № 2. — С. 98.

¹³³ *Рощина, І. О.* Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки [Текст] / І. О. Рощина, П. А. Мельник // Юридичний вісник. — 2012. — № 2. — С. 119.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

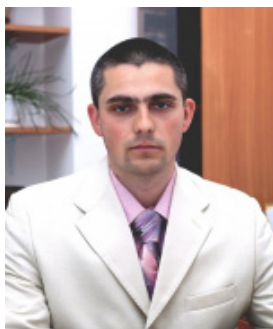
Волкотруб Сергій Григорович

(Volkotrub Sergii)

— доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук, доцент (глава 1, параграф 1.3).

Сфера наукових інтересів: кримінальний процес, теорія доказування, процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні.

Навчальна діяльність — кримінальний процес, доказування у кримінальному провадженні.

Крушинський Сергій Антонович

(Krushynskiy Sergii)

— доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук (глава 5, параграф 5.2).

Сфера наукових інтересів — кримінальний процес, теорія доказування у кримінальному процесі.

Навчальна діяльність — кримінальний процес.

Луцик Василь Васильович

(Lutsyk Vasyl)

— доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук (глава 1, параграф 1.2; глава 2, параграф 2.1; глава 5, параграф 5.1).

Сфера наукових інтересів — проблеми кримінального процесу, прокурорський нагляд за досудовим розслідуванням та оперативно-розшуковою діяльністю, правовий статус прокурора у кримінальному провадженні.

Навчальна діяльність — кримінальний процес, органи кримінальної юстиції країн ЄС, прокуратура.